

**Liberaali seksuaalietiikka 2000-luvun heteronormatiivisessa
seksuaalikasvatuksessa**

Emmi Rantanen
Helsingin yliopisto
Valtiotieteellinen tiedekunta
Sosiologian oppiaine
Kandidaatintutkielma
Kevät 2018

HELSINGIN YLIOPISTO
HELSINGFORS UNIVERSITET
UNIVERSITY OF HELSINKI

Tiedekunta/Osasto – Fakultet/Sektion – Faculty
Valtiotieteellinen tiedekunta

Laitos – Institution – Department
Sosiaalitieteiden laitos

Tekijä – Författare – Author
Emmi Rantanen

Työn nimi – Arbetets titel – Title
Liberaali seksuaalietiikka 2000-luvun heteronormatiivisessa seksuaalikasvatuksessa

Oppiaine – Läroämne – Subject
Sosiologia

Työn laji – Arbetets art – Level
Kandidaatintutkielma

Aika – Datum – Month and year
5/2018

Sivumäärä – Sidoantal – Number of pages
22 sivua + lähdeluettelo

Tiivistelmä – Referat – Abstract

Tutkielman tavoite on tutkia nuorille suunnattua liberaalin seksuaalietiikan mukaista seksuaalikasvatusta ja sen heteronormatiivisia lähtökohtia mahdollisimman tuoreen kirjallisuuden avulla. Koska rajaukseni kohdistuu liberaaliin seksuaalietiikkaan, tarkastelen enimmäkseen suomalaista seksuaalikasvatusta, joka pohjautuu kyseiselle eetokselle, mutta sisällytän tarkasteluuni myös kansainvälistä lukemistoa tukeakseni havaintojani. Keskeisinä lähteinä seksuaalikasvatuksen heteronormatiivisuuden tutkimuksen osalta käytän Jukka Lehtosen väitöskirjaa sekä Karla Malmin, Mariia Haatosen ja Raisa Jurvan pro gradu -tutkielmia. Kansainvälisiä tutkimuksia on Åse Røthingin, Stine H. Bang Svendsenin sekä Myersonin ja kumppaneiden oppimateriaalinalyysit.

Katja Yesilovan ja Ilpo Helénin mukaan liberaali seksuaalietiikka on asettunut aiemman, moraalisiin imperatiiveihin perustuvan opetuksen tilalle, ja Karla Malmin mukaan liberaalin seksuaalietiikan ajatukset asettuivat hegemoniseen asemaan suomalaisessa opetuksessa 1990-luvulla. Liberaalin seksuaalietiikan mukainen seksuaalikasvatus heteronormatiivisuuden imperatiivien sijasta vapaaksi ja vastuulliseksi seksuaalisuuden harjoittajaksi kasvamista. Siihen liittyy kiinteänä osana myös seksuaaliterveys: vapaa ja vastuullinen seksuaalinen subjekti osaa vaalia omaa ja muiden terveyttä, ja terve henkilö voi taas harjoittaa seksuaalisuuttaan vapaasti ja vastuullisesti.

Liberaalin seksuaalietiikan seurauksena käsitys seksuaalisuudesta on myös muotoutunut yksilön sisäiseksi kysymykseksi. Seksuaalisuus ei enää (ainakaan näennäisesti) olekaan erontekojen ja epänormaalin maastoa, vaan subjektin itseymmärryksen ja kasvuun liittyvää. Liberaalin seksuaalietiikan mukainen seksuaalikasvatus pyrkiikin "normittomuuteen". Vuosien 1972-2013 välillä julkaistuja oppikirjoja tutkineen Malmin mukaan 1990-luvulta eteenpäin oppikirjat ovatkin osaksi onnistuneet häivyttämään teksteistään heteronormatiivisuutta. Kuitenkaan heteronormatiivisuus ja sukupuoliero eivät ole kokonaan kadonneet.

Kirjallisuuskatsaukseni pohjalta esitän, että seksuaalikasvatuksen heteronormatiivisuus näyttäytyy edelleen ensinnäkin vahvasti siinä, miten asiakokonaisuudet käsitellään. Heteroseksuaalisuus on edelleen teemoja läpileikkaava, usein julkilausumaton normi. Esimerkiksi oppikirjoissa seurustelu, tunteet ja ehkäisy käsitellään lähes poikkeuksetta hetero-olettamuksesta käsin ja heterous on läsnä myös kirjojen kuvituksissa. Ei-heteroseksuaalisuus ei samalla tapaa esiinny läpi opetuksen, vaan se käsitellään usein edelleen vähemmistöjä käsittelevissä osioissa. Lisäksi ei-heteroseksuaalisuus esitetään usein myös oletetun heteroseksuaalisen yleisön hyväksyntää tarvitsevana, jolloin se tulee myös marginalisoiduksi. Toiseksi heteronormatiivisuus tulee ilmi ehkäisyopissa, joka lähestyy aihetta lähinnä lisääntymisen mahdollistavasta yhdynnästä käsin. Ehkäisystä ja seksistä puhuttaessa toisenlaiset seksiteknikat mainitaan vain sivulauseissa eikä niiltä suojautumiselta juuri opeteta. Tässä yhteydessä myös naisen halua ja nautintoa usein marginalisoidaan, sillä naisen anatomia esitetään usein puutteellisesti eikä häneen liitetä vahvana halua.

Vaikka seksuaalisuuden muotoutuminen sisäiseksi kysymykseksi on kenties vähentänyt heteronormatiivisuutta, on seksuaalikasvatus "normittomuuteen" pyrkimisestäänkin huolimatta luonut uuden normin: autonomisen, vapaan ja vastuullisen oman seksuaalisuutensa subjektin. Tällöin seksuaalinen toiseus määrittyykin toisella tavalla. Yhtäältä Yesilovan kuvailema miesten pitelemättömänä pidetty seksuaalisuus voidaan nähdä heidän subjektiviteetistään ulkoisena, toisaalta tämä toinen on Malmin kuvailema "afrikkalainen tyttö", jolta on oppimateriaaleissa evätty toimijuus. Etnisyyttä onkin alettu 2000-luvun materiaaleissa esittää problemaattisesti, ja vaikka tämä ei varsinaisesti ollut osa tutkimuskysymyksiäni, on tätä kirjallisuudestani nousevaa havaintoa vaikea olla sivuuttamatta.

Seksuaalikasvatuksen heteronormatiivisuus ei johdu suinkaan siitä, että seksuaalikasvatus suhtautuisi ei-heteroseksuaalisuuteen kielteisesti – heteronormatiivisuus on vain upottautunut syvälle lukuisiin vallitseviin instituutioihin ja järjestelmiin. Lisäksi biologisista ja lisääntymiseen keskittyvistä lähtökohdista annettava ehkäisyoppi tulee lähes automaattisestikin syrjäyttäneeksi puheestaan muut kuin lisääntymisen mahdollistavat seksitavat. Toisaalta heteroseksuaalisuudelle ja heteroseksille asetetaan myös omat norminsa, jotka voidaan myös nähdä muita säädyllisempinä, mikä voisi osaltaan selittää muiden seksimuotojen poissaoloa.

Joka tapauksessa "normittomuuteen" pyrkivä, liberaalin seksuaalietiikan mukainen seksuaalikasvatus on heteronormatiivista. Lisäksi kasvatuksen seksuaaliterveydellisestä päämäärästä huolimatta Suomessa ja muualla länsimaissa pään ja kurkun alueen syövät ovat lisääntyneet monipuolistuneiden seksikäytäntöjen takia. Vain lisääntymisen mahdollistavaan seksiin keskittyvä ehkäisyoppi ei siis palvele niin ei-heteroseksuaalisten kuin heteroseksuaalistenkaan nuorten tietotarpeita, eikä se huomioi naisen anatomiaa. Tätä taustaa vasten seksuaalikasvatuksen sisältöjä lienee mielekäästä tutkia.

Asiasanat – Nyckelord – Keywords

heteronormatiivisuus, seksuaalikasvatus, seksuaaliterveys, liberaali seksuaalietiikka

Sisällys

1 Johdanto	1
2 Käsitteiden määrittelyä	2
3 Kohti vapaata ja vastuullista seksuaalisuutta	4
3.1 Seksuaalisuuden hallinnallistuminen	4
3.2 Liberaali seksuaalietiikka ja vastuullinen seksuaalinen toimija	6
4 Aiempi tutkimus seksuaalikasvatuksen (hetero)normatiivisuudesta	7
4.1 Suomalainen tutkimus	7
4.2 Kansainvälinen tutkimus	9
5 Heteronormatiivisuus seksuaalikasvatuksessa	10
5.1 Heteronormatiivisuus ja ei-heteroseksuaalisuuden puhetavat	10
5.2 Ehkäisyn ja seksin heteronormatiiviset lähtökohdat	13
5.3 Halun ja nautinnon sukupuolittunut esittäminen	14
6 Seksuaalikasvatuksen muut ongelmakohdat	16
7 Johtopäätökset	18
8 Lähteet	23

1 Johdanto

Suomalainen seksuaalietiikka on pyrkinyt irtautumaan moraalisisista imperatiiveista jo 1960-luvulta asti. Tilalle on astunut sen sijaan vapaaksi ja vastuulliseksi seksuaalisuuden itsetutkiskelevaksi subjektiksi kasvattaminen. Keskeisenä on myös terveyden – eritoten tässä kontekstissa seksuaaliterveyden – vaaliminen ja edistäminen. Vapaa ja vastuullinen seksuaalinen subjekti ja seksuaaliterveys kulkevat käsi kädessä: vastuullinen seksuaalinen subjekti ymmärtää toimia omaa ja muiden terveyttä vaalien, ja terve seksuaalinen subjekti on taas vapaampi toimimaan vastuullisesti. Tällaisesta seksuaalikasvatuksen eetoksesta puhutaan *liberaalina seksuaalietiikkana*, ja se määrittää suomalaista seksuaalikasvatusta. (Helén & Yesilova 2006; Yesilova 2001; Malm 2017.)

Liberaalille seksuaalietiikalle perustuva seksuaalikasvatus on moraalisisista imperatiiveista irrottautumiseen pyrkimisestä huolimatta pysynyt heteronormatiivisena (Malm 2017, 105). Seksuaalikasvatus onkin perinteisesti lähestynyt seksuaalisuutta biologisista lähtökohdista käsin, ja asettanut seksuaalisuuden ja seksin nähtäväksi näin heteroseksuaalisuuden ja normatiivisen heteroyhdyntään kautta (mm. Abbott ym., 2015; Lehtonen 2003, 56-58; ks. myös Schutte 1997). Esimerkiksi vielä 2000-luvun oppikirjoissa ehkäisyä lähestytään yksinomaan vaginaalisesta heteroyhdyntästä käsin (mm. Haatanen 2017; Jurva 2012; Malm 2017; Svendsen 2012; Røthing 2017). Liberaalin seksuaalietiikan seksuaaliterveydellisestä eetoksesta huolimatta kuitenkin pään ja kaulan alueen syövät ovat Suomessa ja muualla länsimaissa lisääntyneet monipuolistuneiden seksiteknikoiden takia (Kallionpää 2017). Vastoin liberaalia seksuaalietiikkaa, suomalainen seksuaalikasvatus vaikuttaa siis riittämättömältä (seksuaali)terveyden näkökulmasta. Tämän takia kasvatuksen sisältöjä onkin mielekästä tutkia.

Mullistavasta empiirisestä tutkimuksesta ja kriittisestä teoriasta huolimatta sukupuolisuuden tutkimus on aina ollut marginaalissa sosiologian sisällä, samaten kuin sosiologian perintö sukupuolen ja seksuaalisuuden saralla on pitkälti jätetty huomiotta niistä tehdyssä laajemmassa, poikkitieteellisessä tutkimuksessa. (Irvine 2003.) Monissa sosiaalisissa teorioissa marginaalisten seksuaalisuuksien käsittely on myös laiminlyöty, ellei kokonaan tarkoitettu jäätäväksi käsittelemättä. Joillakin teoreetikoilla seksuaalisuus on suuremmissa asemassa, mutta lähinnä heteroseksuaalisuuden muodossa. (Warner 1991.) Sosiologian piirissä voisikin tätä taustaa vastaan olla mielekästä tutkia enemmän kriittisesti sukupuolta, seksuaalisuutta ja eri seksuaalisuuksia.

Kandidaatintutkielmassani tutkin nuorille suunnatun seksuaalikasvatuksen heteronormatiivisuutta. Miten seksuaalikasvatuksessa rakennetaan heteronormi tai hetero-olettamus ja kuva seksistä kahden

eri sukupuolen välisenä yhdyntänä? Miten seksuaalikasvatus ottaa huomioon ei-heteroseksuaalisuuden sekä muut kuin normatiiviset heteroseksikäytännöt? Entä millaisena halu ja nautinto näyttäytyvät? Lähestyn seksuaalikasvatusta Ilpo Helénin ja Katja Yesilovan (2006; Yesilova 2001) käyttämällä käsitteellä liberaalista seksuaalietiikasta sekä Sinikka Elliottin (2014) käsitteellä vastuullisesta seksuaalisesta toimijasta, joissa kummassakin on käytetty foucault’laista otetta. Millainen on liberaalin seksuaalietiikan vastuullinen seksuaalinen subjekti eli – rohkensisiko sanoa – millaista on toivottavana ja normaalina pidetty seksuaalisuus?

Tarkastelussani on erityisesti suomalainen seksuaalikasvatus, mutta sivuan myös muutamaa kansainvälistä tutkimusta aiheesta. Lähdekirjallisuuteni koostuu enimmäkseen 1990-luvulla ja 2000-luvulla tehdystä tutkimuksesta, ja pyrkimyksenäni onkin ollut luoda mahdollisimman ajankohtainen kuva seksuaalikasvatuksesta. Olen kuitenkin sisällyttänyt tutkielmaani kirjallisuutta myös 2000-lukua aiemmilta vuosikymmeniltä vertailun – tai pikemminkin samankaltaisuuden osoittamisen – vuoksi. Suomessa nuorten seksuaalikasvatusta ja sen heteronormatiivisuutta on tutkittu muun muassa koulun kontekstissa oppilashaastatteluilla (Lehtonen 2003) sekä oppikirja-analyyseillä (Haatanen 2017; Jurva 2012; Malm 2017). Myös koulun ulkoisia seksuaalivalistusoppaita on tutkittu (Yesilova 2001).

Etenen tutkielmassani niin, että ensin selitän käyttämäni olennaiset käsitteet, jonka jälkeen siirryn kertomaan teoreettisesta viitekehystäni. Tämän jälkeen esittelen tutkielmaani varten käyttämäni seksuaalikasvatuksen heteronormatiivisuutta tutkivaa kirjallisuutta. Sen jälkeen luvussa 5 tarkastelen kirjallisuudesta nousevia havaintoja liittyen seksuaalikasvatuksen heteronormatiivisuuteen ja ei-heteroseksuaalisuuden esittämiseen (alaluku 5.1), ehkäisyyn (alaluku 5.2), sekä haluun ja nautintoon (alaluku 5.3). Tämän jälkeisessä kappaleessa käsittelen kirjallisuudesta nousseita havaintoja nykyseksuaalikasvatuksen mahdollisista muista ongelmakohtista heteronormatiivisuuden lisäksi. Lopuksi kokoan tekstini yhteen ja esitän johtopäätökset.

2 Käsitteiden määrittelyä

Seksuaaliterveydellä tarkoitetaan seksuaalisuuteen liittyvää fyysisen, emotionaalisen, psyykkisen ja sosiaalisen hyvinvoinnin tilaa (WHO 2018). Väestön seksuaaliterveyttä määritellään tavanomaisesti fyysiseen terveyteen liittyvien tilastolukujen kautta, joihin sisältyy muun muassa ei-toivottujen raskauksien ja sukupuolitautilien määrät. Laaja-alainen määritelmä seksuaaliterveyteen huomioi kuitenkin myös terveyden psyykkisen ja sosiaalisen ulottuvuuden sekä seksuaalisen hyvinvoinnin, joita on tutkittu lähinnä vain riskikäyttäytymisen kautta. (Kosunen 2006, 19.)

Seksuaalikasvatus on toimintaa, jolla pyritään edistämään seksuaali- ja lisääntymisterveyttä. Sillä pystytään muun muassa ehkäisemään riskejä, jotka liittyvät seksuaaliseen käyttäytymiseen. (THL 2017.) Terveiden ja hyvinvoinnin laitos jakaa seksuaalikasvatuksen kolmeen osa-alueeseen: seksuaalivalistukseen, seksuaaliopetukseen ja seksuaalineuvontaan. Seksuaalivalistus on yhdensuuntaista, suurille joukoille suunnattua viestintää seksuaaliasioissa. Seksuaaliopetus puolestaan vuorovaikutteista, lähinnä pienemmille joukoille tehtävää opetusta, kuten kouluissa. Seksuaalineuvonta on sen sijaan tavanomaisesti joko yhdelle tai kahdelle henkilölle annettavaa henkilökohtaista seksuaalineuvontaa, jonka antaa koulutuksen saanut ammattihenkilö. (THL 2017.) Terveyttä edistävässä seksuaalikasvatuksessa kiteytyy nykyseksuaalikasvatuksen ydin, josta voidaan puhua *liberaalina seksuaalietiikkana*.

Tarkastelen seksuaalikasvatusta *heteronormatiivisuuden* käsitteen kautta. Heteronormatiivisuudella tarkoitetaan sitä, että seksuaalisuuden ja sukupuolen ainoana, itsestään selvinä ja luonnollisina lähtökohina pidetään heteroseksuaalista maskuliinisuutta ja heteroseksuaalista feminiinisyttä tai että heteroseksuaalinen maskuliinisuus tai feminiinisyys esitetään parempina tai oikeampina vaihtoehtoina muihin mahdollisuuksiin nähden (Lehtonen 2003, 13). Michael Warner (1991) – joka on myös alun perin lanseerannut heteronormatiivisuuden käsitteen – esittää, että sukupuolijärjestelmän logiikka on tähän mennessä erittäin syvälle upottautunut sanoinkuvaamattoman laajaan kirjoon eri sosiaalisia instituutioita ja arkipäiväisiä merkityksiä. Vastarinnan tehtävä ole tyytyä vain suvaituksi tulemiseen tai tasa-arvoisen statuksen saamiseen, vaan kyseisten instituutioiden ja merkitysten haastamiseen. Heteronormatiivisen yhteiskunnan syrjivyydessä ei siis ole pelkästään kyse suvaitsevuuden puutteesta, vaan laajemmasta heteroseksuaalisuuden normalisoinnista. (Warner 1991.)

Keskeisenä käsitteenä kandidaatintutkielmassani on myös *ei-heteroseksuaalisuus*. Käyttämällä ei-heteroseksuaalisuuden käsitettä seksuaalivähemmistö-käsitteen sijasta voidaan kyseenalaistaa perinteinen vähemmistö–enemmistö-ajattelu sekä hetero–homoseksuaalisuus-dikotomia¹. Näin voidaan myös tiedostaa heteroseksuaalisesti itseidentifioituvien henkilöiden ei-heteroseksuaaliset tunteet ja kokemukset, sekä päinvastoin. Ei-heteroseksuaalisuus ei siis täten toimi identiteettikategoriana, vaan pikemminkin laatusanana. (Lehtonen 2003, 15; Malm 2017, 15.)

¹ Välillä saatan käyttää ei-heteroseksuaalisuuden käsitettä yhdessä homoseksuaalisuuden ja seksuaalivähemmistön käsitteiden kanssa. Jos lähdekirjallisuudessa on käytetty jompaakumpaa edellisestä, enkä ole katsonut ei-heteroseksuaalisuuden toimivan niille synonyyminä, olen jättänyt tutkielmaani alkuperäisen kirjoitusasun.

3 Kohti vapaata ja vastuullista seksuaalisuutta

3.1 Seksuaalisuuden hallinnallistuminen

Michel Foucault'n mukaan modernissa yhteiskunnassa politiikan ytimessä on ihmiselämän prosessit ja niiden säätö. Tällaisessa yhteiskunnassa valta ei ole enää suvereenia valtaa eikä se kosketa enää pelkästään oikeudellisia subjekteja, vaan eläviä olentoja: vallan on siis sijoitettava itse elämän tasolle - sen mittaamiseen ja tarkkailuun erilaisten siihen keskitettyjen tekniikoiden avulla. Tällainen elämän haltuunottaminen tarjoaa vallalle pääsyn ruumiiseen. Kehitystä, jossa elämän ja sen mekanismien astuminen täsmällisten laskelmien piiriin ja tieto-vallan muuttuminen ihmiselämää hallitsevaksi agentiksi, voidaan kutsua *biopolitiikaksi*. (Foucault 2010 [1976], 104-106.)

Biopolitiikan kehittymisen yksi seuraus on lain juridisen järjestelmän merkityksen väheneminen ja normien toiminnan merkityksen kasvaminen. Elämään keskitetty valtateknologia toimii jakamalla normeja ja tarvitsee jatkuvia ”säätelyn ja oikomisen menetelmiä”. Sen historiallisena seurauksena on normalisoiva yhteiskunta. (Foucault 2010 [1976], 104-106.) Normeista ja niiden sisäistämisen merkityksestä tulee tärkeämpiä, kun elämään puuttuva valtateknologia kääntää ihmisen katseen itseensä, sisään- eikä ulospäin (Malm 2017, 4).

Foucault'n mukaan kirkko ja oikeuslaitos selittivät ennen seksuaalisuutta, mutta selitysvalta on sittemmin siirtynyt psykologian, psykiatrian ja lääketieteen piiriin. Seksuaalisuuden lääketieteellistymisen seurauksena heräsi myös käsitys ”poikkeavasta” seksuaalisuudesta rikoksen sijaan yksilön sisäiseen persoonaan kiinteästi liittyvänä ilmiönä. Seksuaalilääketiede patologisoi seksuaalisuuden ja asetti sille normaalin, jota vastaan ”poikkeamia” tarkasteltiin ja pyrittiin hallitsemaan. Seksuaalisuus tuli määrittyneeksi ” ’luonnoltaan’ patologisille prosesseille alttiiksi ja terapia- ja normalisointitoimia vaativaksi”. (Foucault 2010 [1976], 38-41; 55-56.)

Miesten seksuaalisuuden hallintaa tutkineen Marika Haatajan (2016) mukaan seksuaalilääketieteessä seksuaalisuutta tarkastellaan lähinnä fysiologisesta ja yhdyntäkeskeisestä näkökulmasta. Esimerkiksi miesten seksuaalisuus rationalisoidaan pitkälti erektio-, ejakulaatio- ja yhdyntäkyvykkyudeksi, jotka voidaan muuttaa mitattavaan muotoon muun muassa erektiohäiriöiden vaikeusasteen sekä yhdyntöjen määrän ja säännöllisyyden osalta. Näin miesten seksuaalisuus siis rationalisoidaan normatiivisten heteroseksikäytäntöjen kontekstissa, jossa miehen on täytettävä yhdyntäseksissä roolilleen asetetut odotukset sekä tarjottava peniksellään naiselle seksuaalista nautintoa. Seksuaalisuudesta tulee näin hallinnan kohde ja osa normalisoivaa valtaa: sitä tarkastellaan suhteessa keskiarvoihin, ja voidaan kontrolloida muun muassa erektiolääkkeillä. Näin myös normaali

seksuaalisuus tulee määrittäneeksi heteroseksuaalisuuden ja normatiivisten heteroseksikäytäntöjen kautta. (Haataja 2016.) Foucault'laisesta näkökulmasta tällaista eläviin ihmisyksilöihin ja -populaatioihin kohdistuvaa valtaa voidaankin nimittää nimenomaan biovallaksi. Sillä pyritään muovaamaan, hyödyntämään, voimaperäistämään ja ohjaamaan ihmisten kykyjä ja ominaisuuksia. Ihmiselämään kohdistuva vallan käyttö on myös erottamattomasti yhteydessä empiirisiin ihmistieteisiin, kuten lääketieteeseen: valta ja tieto toimivat siis täten vastavuoroisesti. (Helén 2010, 28).

Hallintamentaliteetti on 1970-luvun foucault'laisen kysymyksenasetteluiden tulos. Sen taustalla vaikuttaa Michel Foucault'n esittämä uudissana *gouvernementalité*, jolla hän kuvaili yhteyttä hallinnan käytäntöjen ja hallinnallisen ajattelun välillä. Foucault'n tuotannossa idea jäi kuitenkin keskeneräiseksi, mutta Peter Miller ja Nikolas Rose kehittivät siihen liittyviä ajatuksia vielä pidemmälle. (Saari 2010.) Hallintamentaliteetilla Miller ja Rose (2010, 81) tarkoittavat tiettyä toiminta- ja ajattelutapaa, joka näyttäytyy erinäisissä yrityksissä hallita väestöä ja sen eri puolia: muun muassa sen vaurautta, terveyttä ja onnellisuutta. Hallinta tähtää yksilöiden, yhteisöjen ja kokonaisten populaatioiden ohjaamiseen tärkeinä pidettyjen päämäärien saavuttamiseksi. Tehokas hallinta on yksilöivää ja yksilöllistä: siinä ihmisten on ymmärrettävä itsensä esimerkiksi kansalaisina, kuluttajina tai työläisinä, joista jokaisen on myös kannettava henkilökohtaista vastuuta. (Kaisto & Pyykkönen 2010, 11.) Kansalaisyhteisöön ei siis kohdisteta kurinpito- tai interventiotöimenpiteitä, vaan heidät nähdään autonomisina ja vastuullisina yksilöinä, jotka voivat tehdä valintoja itsenäisesti (Miller & Rose 2010, 32).

Hallintamentaliteettiin kuuluu siis uusi käsitys hallinnanalaisista aktiivisina tekijöinä itsensä hallitsemisessa. Hallinnan strategiat ovatkin riippuvaisia välineistä, kuten koulutuksesta, perheestä ja mielisairaalaista. Ne tuottavat yksilöitä, jotka eivät tarvitse ulkoista hallitsemista, vaan jotka hallitsevat ja hillitsevät itse itseään ja pitävät itsestään huolta. Liberaalit hallintamentaliteetit toivovat, että vapaat yksilöt omaksuvat vapaaehtoisesti velvollisuuden elää vastuullisesti, ja että tämä sulautuu kansalliseen päämäärään hyvästä hallinnanalaisesta. (Miller & Rose, 292-293.) Hallintamentaliteetissa yhdistyy siis yksilön ulkoinen hallinta ja yksilön itsehallinta, ja hallinta pyrkiikin ennen muuta vaikuttamaan yksilön itseohjautuvuuteen. Tällöin hallinta perustuukin vapauteen: hallintaa perustellaan vapaiden ja vastuullisten subjektien toiminnan edistämällä, vaikka hallinta nojaa nimenomaan tämän toiminnan tuottamiseen ja ohjaamiseen. (Kaisto & Pyykkönen 2010, 11.) Vapauskaan ei ole rajoittamatonta, vaan pikemminkin mahdollisuutta valita ennalta annetuista vaihtoehdoista, kuten elämäntavoista tai ruokavaliosta (mt., 12)

3.2 Liberaali seksuaalietiikka ja vastuullinen seksuaalinen toimija

1960-luvun seksuaalipoliittisen ilmapiirin muutos irrotti seksuaalisuuden perinteisestä avioliitosta ja perhe-elämästä ja teki siitä erittäin henkilökohtaisen ja itseen liittyvän asian. Huolen keskipisteeksi tuli seksuaalinen itsemäärääminen ja yksilön vastuullisuus sekä seksuaalisen yksilöllisyyden tasapainoinen kehitys. Myös seksuaalisuuden hallinnan keskeinen kohderyhmä vaihtui avioituneista aikuisista nuoriin ihmisiin, ja 1970-luvulla seksuaaliopetusta alettiin antaa suomalaisissa kouluissa. (Helén & Yesilova 2006.) Vastuullisuus on vaihtunut niiden normien tilalle, joiden mukaan seksin harrastamista pidettiin aiemmin sopivana ainoastaan avioliitossa. Tätä uudenlaista seksuaalipolitiikkaa Ilpo Helén ja Katja Yesilova kutsuvatkin *liberaaliksi seksuaalietiikaksi*. Seksuaalisuus nähdään liberaalina sen takia, että se nimenomaan irtisanoutuu vanhoista normeista ja siinä korostetaan yksilön oikeutta ja vapautta toteuttaa subjektiivista seksuaalisuuttaan. (Yesilova 2001.)

Liberaalin seksuaalietiikan periaatteiden mukaan nuori pyritään kasvattamaan oman seksuaalisuutensa subjektiksi, joka pystyy pohtimaan ja tekemään itsenäisiä valintoja. Yhteiskunnan on välitettävä tietoja ja taitoja kansalaisilleen moraalisten imperatiivien asettamisen sijasta. Seksuaalikasvatuksen tehtävänä on yksilöiden hyvinvoinnin sekä heidän omasta tahdostaan ja hallinnastaan kumpuavien potentiaalien ja mahdollisuuksien kehityksen turvaaminen, ei normalisointi tai kuri. Yksilöillä on vapaus toteuttaa omaa seksuaalisuuttaan mielekkäästi, mutta vapauden myötä yksilöiden on myös kasvettava vastuuseen: heidän on oltava ”oman seksuaalisuutensa vastuullisia subjekteja”. (Helén & Yesilova, 2006; Malm 2017, 25.)

Liberaaliin seksuaalietiikkaan kuuluu kiinteänä osana myös ajatus seksuaaliterveydestä ja sen edistämisestä. Väestön tasolla tämä tarkoittaa ei-toivottujen raskauksien ja seksitautien ehkäisyä, joita tulee lähestyä ennaltaehkäisyn kautta. Ennaltaehkäisy kiteytyy seksuaalikasvatukseksi, joka on korvannut aiemman sosiaalisen kontrollin. Seksuaaliterveyden ja vastuullisen, autonomisen seksuaalisen käytöksen yhteys on vastavuoroinen: terveet yksilöt toimivat vastuullisesti omassa vapautensa ja vastuulliset yksilöt myös pysyvät terveinä. (Helén & Yesilova 2006.) Liberaali seksuaalietiikka voidaankin myös käsitteellistää seksuaaliterveydeksi, ja Karla Malm (2017, 70) puhuukin seksuaaliterveydellisestä diskurssista. Normaalin rajoja peruskoulun seksuaalikasvatuksessa 1970-luvulta asti pro gradussaan tutkinut Malm (mt.) esittää, että 1990-luvun jälkeinen seksuaaliopetus noudattaa seksuaaliterveydellistä diskurssia. Malmin huomioiden mukaan 1990-luvun jälkeen liberaalin seksuaalietiikan ihanteet ovat nousseet hegemoniseen asemaan

peruskoulun seksuaalikasvatuksessa, ja liberaalin seksuaalietiikan diskurssi löi läpi koulujen oppimateriaaleissa 1990-luvun aikana. (Mt.)

Sinikka Elliott käyttää artikkelissaan (2014) termiä *vastuullinen seksuaalinen toimija* (responsible sexual agent). Tutkittuaan kahden yhdysvaltalaisen lukion seksuaalikasvatusta, joista toinen kannatti pidättyvyysoppia ja toinen kokonaisvaltaista seksuaalikasvatusta (comprehensive sexuality education), hän löysi kummastakin läsnä uusliberaalina pitämänsä seksuaalisuuden diskurssin. Siinä vastuullisella seksuaalisella toimijalla hän tarkoittaa hyväksi seksuaaliseksi kansalaiseksi katsottua henkilöä, joka harjoittaa henkilökohtaista vastuuta, toimii itsenäisesti, säätelee omaa käytöstään ja kestää toimintansa epäsuotuisatkin seuraukset. (Elliott 2014.) Huomattavaa kuitenkin on se, ettei Elliottin tutkimilla seksuaalikasvatustunneilla mainittu aborttia ollenkaan mahdollisuutena keskeyttämään ei-haluttua raskautta, mikä taas suomalaisessa 2000-luvun seksuaalikasvatuksessa käsitellään poikkeuksetta (mm. Haatanen 2017; Jurva 2012; Malm 2017). Elliottin (2014) mukaan vastuulliseen seksuaaliseen toimijaan rakennetaan seksuaalikasvatuksessa väistämättä myös sukupuolittuneita, rodullistuneita ja heteronormatiivisia merkityksiä.

4 Aiempi tutkimus seksuaalikasvatuksen (hetero)normatiivisuudesta

Tarkastelen seksuaalikasvatuksen heteronormatiivisuutta pääasiassa aiheesta tehdyn 1990-luvun ja 2000-luvun suomalaisen ja länsimaalaisen tutkimuksen kautta. Ennen kuin syvennyn tarkastelemaan näiden tutkimusten tuloksia, esittelen lyhyesti tutkielmassani hyödyntämäni tutkimukset.

4.1 Suomalainen tutkimus

Seksuaalikasvatuksen (hetero)normatiivisuudesta on tehty Suomessa vain vähän väitöskirja- tai tutkijatasoista tutkimusta. Merkittävä suomalainen teos aiheen piiristä on Jukka Lehtosen väitöskirja (2003), jota käytän yhtenä lähteenäni. Väitöskirjassaan Lehtonen (2003) haastatteli kolmeakymmentä ei-heteroseksuaalista nuorta, jotka ovat käyneet koulua 1980- ja 1990-luvuilla. Haastateltavat ovat kertoneet kokemuksiaan niin peruskoulusta kuin lukiostakin. Huomionarvoista tutkimuksessa on se, että haastatellut kävivät koulua aikana, jolloin terveystieto ei ollut vielä omana oppiaineenaan. Eritoten biologian oppiaine saa Lehtosen tuloksissa suuren jalansijan (mt., 54). Olen kuitenkin päättänyt sisällyttää Lehtosen väitöskirjan osaksi käyttämäni lähdekirjallisuutta, sillä siitä nousseet

tulokset ovat hyvin samanlaisia tuorempien aiheesta tehtyjen suomalaisten tutkimusten kanssa huolimatta siitä, että tutkimukset ovat eri vuosikymmeniltä ja koskevat eri oppiaineita.²

Sen sijaan opinnäytetöitä ja pro gradu -tutkimuksia seksuaalikasvatuksen (hetero)normatiivisuudesta on tehty enemmänkin (Malm 2017, 14), ja aivan tuorettakin tutkimusta on nykyiseltä vuosikymmeneltä. Käytän tutkielmassani lähteenä erityisesti kolmea tutkielmani kannalta mielekkäinä pitämäni pro gradu -tutkielmaa, joissa kaikissa tutkitaan peruskoulun yläasteen oppikirjoja. 1990-luvulla tehtyjen tutkimusten mukaan opettajien tekemä suunnittelutyö ja opetus ovat olleet Suomessa oppikirjasidonnaista, joten oppikirjojen sisällöllä voidaan olettaa olevan suuri vaikutus myös seksuaalikasvatukseen (Lehtonen 2003, 53).

Mariia Haatanen tutki pro gradu -tutkielmassaan (2017) kolmea peruskoulun yläasteen terveystiedon oppikirjaa ei-heteroseksuaalisten nuorten näkökulmasta. Kaksi oppikirjaa olivat vuodelta 2014 ja yksi vuodelta 2008. Hän selvitti eritoten sitä, miten oppikirjat ottivat huomioon ei-heteroseksuaaliset nuoret, kun kysymyksessä oli seksuaalisuus, sukupuoli ja ehkäisy. Raisa Jurva (2012) on puolestaan tutkinut pro gradussaan heteroseksuaalisuutta terveystiedon oppimateriaaleissa tyttönäkökulmasta katsottuna. Tutkielmassaan hän tarkastelee kolmea peruskoulun yläasteen terveystiedon oppikirjasarjaa vuodelta 2006 sekä yhtä seksuaalikasvatukseen tarkoitettua verkkomateriaalia. Tutkielma käsittelee ei-heteroseksuaalisuuden ja heteroseksuaalisuuden keskinäistä suhdetta sekä sitä, mitä heteroseksuaalisuus tarkoittaa tytölle ja millaisiksi sukupuolisiksi ja seksuaalisiksi olennoiksi heidät rakennetaan. Karla Malm tutki pro gradussaan (2017) peruskoulun yläasteikäisten oppikirjojen seksuaalikasvatusta vuosina 1972-2013 uskonnon, historian, siveysopin, elämäntutkimustiedon, biologian, terveystiedon sekä kansalaistiedon saralta. Hän pyrkii tekemään seksuaalisuuden normeja näkyviksi ja tarkastelemaan normaalin ja epänormaalin välistä rajanvetoa. Tässä tutkielmassa tarkastelen Malmin havaintoja etenkin 1990- ja 2000-luvuilta erityisesti biologian ja terveystiedon oppikirjoista.

Tilanteissa, joissa seksuaalikasvatukseen liittyviä varsinaisia oppikirjoja ei ole ollut käytettävissä, on koulun seksuaaliopetus saattanut käyttää opetuksessa myös nuorille tarkoitettuja alan opaskirjoja (Kontula & Meriläinen 2007, 19). Katja Yesilova (2001) on myös tutkinut viittä Suomessa vuosien 1989-1999 välillä julkaistua seksuaalivalistusopasta, jotka ovat suunnattu esimurrosikäisille ja

² 2010-luvulta olevat suomalaiset tutkimukset tarkastelevat lähinnä tuoreehkoa terveystiedon oppiainetta, siinä missä Lehtosen väitöskirja pureutuu ennemminkin biologian oppiaineeseen.

murrosikäisille lukijoille. Hän tutkii diskurssianalyttisesti, millaisena tytön ja pojan seksuaaliseksi ja sukupuoliseksi subjektiksi kasvaminen esitetään.

Sekä Jurvan (2012) että Haatasen (2017) tarkastelemat peruskoulun oppikirjat noudattavat opetussuunnitelman perusteita vuosilta 2004-2013. Malm (2017) taas tarkastelee oppikirjoja laajemmalla aikavälillä ja monien eri perusteiden ajalta. Lehtosen (2003, 51) haastateltavat ovat käyneet koulua lähinnä vuosina 1985-1994 voimassaolleiden perusteiden aikana. Huomionarvoista lienee se, että vaikka tutkimukset ovat monelta eri vuosikymmeneltä (ja myös Suomen ulkopuolelta), niistä nousee samanlaisia havaintoja heteronormatiivisuuteen liittyen, niin kuin pyrin tuomaan ilmi kappaleissa 5.1, 5.2 ja 5.3.

4.2 Kansainvälinen tutkimus

Kansainvälisesti seksuaalikasvatuksen heteronormatiivisuudesta on tehty huomattava määrä tutkimusta. Seksuaalikasvatuksen määrä ja laatu kuitenkin vaihtelevat maiden välillä, sillä joissain maissa opetus saattaa edelleen perustua esimerkiksi pidättyvyysopille (ks. Kontula & Meriläinen 2007, 117-122). Koska tarkastelen seksuaalikasvatuksen heteronormatiivisuutta nimenomaan liberaalin seksuaalietiikan mukaisessa opetuksessa, valitsin vain länsimaalaista tutkimusta, jotta valitsemani kansainväliset artikkelit olisivat vertailukelpoisia suomalaisen seksuaalikasvatuksen kanssa. Kaksi artikkelia ovat Norjasta ja Kontula sekä Meriläinen (2007, 121) toteavatkin, että Pohjoismaiden seksuaalikasvatus on hyvin samanlaista.

Åse Røthing (2017) on tutkinut norjalaisia toisen asteen opetuksen vuosiluokkien 8-10 oppikirjojen seksuaalikasvatusta ja sen heteronormatiivisuutta. Hän tutki neljää oppikirjasarjaa, joista jokaisessa on kolme osaa, eli yhteensä kahtatoista kirjaa. Kirjat on julkaistu vuosien 2006 ja 2008 välillä, ja ne noudattavat Norjan nykyistä opetussuunnitelmaa. Lisäksi Stine H. Bang Svendsen on artikkelissaan (2012) luonut yleiskatsauksen norjalaisen seksuaalikasvatuksen nykytilaan sekä pohtinut sen vajavaisuutta seksin ymmärtämisenä pelkkänä penis-vagina-yhdyntänä.

Kolmantena kansainvälisenä artikkelina tarkastelussani on Myersonin ja muiden (2007) feministisellä ja queer-otteella toteutettu sisällönanalyysi ihmisen seksuaalisuudesta kertoviin kirjoihin, joita käytetään Yhdysvalloissa yliopistotasolla. Kirjat ovat kaikki julkaistu 2000-luvun alussa. Heidän tutkimansa kirjat esittivät itsensä tieteellisinä ja arvovapaina (Myerson ym. 2007), minkä takia pidän niitä vertailukelpoisina suomalais-norjalaisen lukemistoni kanssa ja mielekkäinä

tutkielmassani, sillä artikkelista nousikin enimmäkseen vain samanlaisia havaintoja muun lukemistoni kanssa.

5 Heteronormatiivisuus seksuaalikasvatuksessa

5.1 Heteronormatiivisuus ja ei-heteroseksuaalisuuden puhettavat

Lehtosen (2003) väitöskirjaansa tekemiensä haastattelujen perusteella koulujen seksuaalikasvatus keskittyi lisääntymisbiologiaan, ehkäisystä ja seksitaudeista kertomiseen sekä perheen merkityksen korostamiseen. Heteroseksuaalisuus läpileikkasi kaikkea opetusta ilman, että sitä välttämättä erikseen edes nimettiin; se oli opetuksen lähtökohta ja itsestäänselvyys. (Lehtonen 2003, 77.) 1990-luvulla heteroseksuaalisuus alettiin nimetä erikseen ja mainita useammin kuin edeltävinä vuosikymmeninä (Malm 2017, 84), mutta se näkyy terveystiedon oppimateriaaleissa edelleen normina ja läpileikkaavana teemana yleisesti ihmissuhteisiin liittyviä asioita – kuten ihastumista ja seurustelua – käsittelevissä luvuissa. Ei-heteroseksuaalisuus ei pääse samalla tapaa nimeämättömäksi osaksi yleisiä teemoja. (Jurva 2012, 60-61; Malm 2017, 111; Haatanen 2017, 67).

Norjalaisia 2000-luvun oppikirjoja tutkineen Røthingin (2017) mukaan heteroseksuaalisuus toimii normina kehollisuutta, seksuaalista kanssakäymistä, ehkäisyä ja sukupuolitauteja tarkasteltaessa siinä missä ei-heteroseksuaalisuus käsitellään enimmäkseen sitä erillisesti käsittelevissä kappaleissa. Myös samanlaisia havaintoja on tehty Ruotsista (Røthingin 2017). Lisäksi Myerson ja muut (2007) huomasivat yhdysvaltalaisia terveyskirjoja analysoidessaan, että heteroseksuaalisuus määrittä suurinta osaa kirjojen sisällöistä ja ei-heteroseksuaalisuus käsiteltiin usein vain sitä erikseen käsittelevissä osioissa.

Lehtonen (2003) on koulumaailman heteronormatiivisuuden lisäksi myös analysoinut oppikirjojen homoseksuaalisuuskuvaa 1990-luvulla. Tavanomaisesti kirjoissa homoseksuaalisuutta käsiteltiin lyhyesti muutamalla rivillä, ja ne keskittyivät homoseksuaalisuuden syiden selittämiseen. Syyteorioiden keskeisyys osoittaa homoseksuaalisuuden marginalisoimisen: heteroseksuaalisuuden syitä ei samalla tavalla problematisoida, vaan sitä pidetään itsestäänselvytenä. Homoseksuaalisuuden käsittely on pääpiirteittäin psykoanalyttisin tai biologisin mallein selitettävää poikkeavuutta normaaliksi katsotusta heteroseksuaalisuudesta. (Lehtonen 2003, 53-54.) Homoseksuaalisuutta ei myöskään ymmärretä nuorten elämän potentiaalisena osana, vaan joillekin ”toisille” kuuluvana ongelmana, ja myös kirjojen abstrakti lukija mielletään ensisijaisesti

heteroseksuaaliseksi (mt., 77). Homoseksuaalisuuden esittäminen on lisäksi usein mies-, seksi- ja varsinkin anaaliyhdyntäkeskeistä (mt., 68).

Myös Malmin (2017, 12) mukaan ennen 1990-lukua ei-heteroseksuaalisuus – silloin kun se mainittiin – sijoitettiin oppikirjoissa erilaisuutta, sairautta tai rikollisuutta käsitteleviin osioihin, mutta yleensä se pitkälti sivuutettiin kokonaan. 1990-luvulla seksuaaliterveydellisen diskurssin läpilyöminen lisäsi kuitenkin ei-heteroseksuaalisuuden tunnistamista ja tunnustamista. Ei-heteroseksuaalisuus alettiin mainita aiempaa useammin sekä käsitellä seksuaalisuutta käsittelevissä jutuissa eikä ainoastaan vähemmistöjä käsittelevissä osioissa. Kuitenkin kirjojen kuvitukset toisinsivat edelleen pitkälti heteronormia ja seksielämän aloittaminen tarkoitti yleensä yhdyntää, ja ehkäisyn käsittely perustui myös yhdyntäkeskeisyydelle (Malm 2017, 84). Liberaalin seksuaalietiikan hegemoniasta huolimatta sukupuoli- ja heteronormatiivisuus eivät siis ole poistuneet kokonaan oppikirjoista (mt. 111).

Seksuaaliterveydellisen diskurssin alkaessa määrittää seksuaalikasvatusta heteronormatiivisuus alkoi kuitenkin vähentyä oppikirjoissa, vaikka Malmin (2017, 108) mukaan olisi silti liioiteltua väittää sen katoavan niistä kokonaan. Tarkastelemieni pro gradu –tutkielmien mukaan ei-heteroseksuaalisuuden käsittely ei edelleenkään sisälly tavanomaisesti nuoruudesta kertovien lukujen lomaan samalla tapaa kuin heteroseksuaalisuus, vaan se rajataan edelleen enimmäkseen sitä käsitteleviin lukuihin (Jurva 2012, 60-61; Malm 2017, 111; Haatanen 2017, 67). Røthingin (2017) mukaan tämänlainen asettelu saattaa olla seurausta hyvistä tarkoituksesta asettaa vähemmistöt näkyviksi, mutta se voi samalla tuottaa seksuaalivähemmistöistä marginaalisia ja ”toisia”.

Vuoden 2005 jälkeen julkaistuja terveystieteiden oppikirjoja tutkinut Teppo Heikkinen (tässä: Lehtonen 2015, 111) havaitsi, että kirjoissa nuoret ja heidän välisensä intiimit suhteet esitettiin heteroseksuaalisina kirjojen kuvitusten, tarinoiden ja tietosisältöjen kautta, vaikka heteroseksuaalisuutta ei suoranaisesti käytetty. Silloin kun teksti oli neutraalia, hetero-oletus rakennettiin kuvituksilla ja nuorten henkilökohtaisilla tarinoilla. (Mt.) Malminkin (2017, 84; 91) havaintojen pohjalta kuvitukset saattavat ohjata ajattelemaan tytön ja pojan välisiä suhteita, vaikka osin oppikirjojen teksteissä puhutaankin sukupuolineutraalisti ”kumppaneista” ja ”ihastuksista”.

Myös norjalaisia 2000-luvun oppikirjoja tutkinut Røthing (2017) havaitsi, että seksuaalikasvatusta koskevat kuvitukset esittivät aina heteroseksuaalisia pareja. Heteroseksuaaliset parit illustroivat myös muutoin sukupuolineutraaleja tekstejä rakkaudesta, parisuhteesta ja puberteetista. Tämä saa heteroseksuaaliset pariskunnat näyttämään ”neutraaleina” rakkauden, parisuhteiden ja puberteetin

representaatioina, sillä vain heteropariskuntia käytettiin neutraaleiksi ja inklusiivisiksi tarkoitettujen kappaleiden kuvituksissa. Homoseksuaalisia pareja esittäviä kuvia käytettiin vain eksplisiittisesti homoseksuaalisuutta käsittelevissä kappaleissa, eivätkä ne siksi ilmene ”neutraaleina” tai ”inklusiivisina”. (Røthing 2017.) Yhdysvaltalaisissa terveystieteissä samaa sukupuolta olevien seksuaalisesta kanssakäymisestä ei esiinny kuvitusta, toisin kuin heteroseksuaalien. Samaa sukupuolta olevista pareista oli kuitenkin kuvia halaamassa toisiaan ja pitämässä toisiaan kädestä, aivan kuin kirjoissa olisi implisiittisesti näytetty kyseisten pariin seksiaktien olevan liian likaisia tai uhkaavia, tai osoittaakseen etteivät nämä parit harrasta ”oikeaa” seksiä. (Myerson ym. 2007.)

Nykyseksuaalikasvatuksessa ei-heteroseksuaalisuuden korostetaan olevan varsin normaalia, mutta sitä varten se tarvitsee erittäin paljon todistelua, jonka oppikirjat sijoittavat marginaaliin ei-heteroseksuaalisuutta käsitteleviin lukuihin (Malm 2017, 111). Myös Haatanen (2017) tutkimissa oppikirjoissa muusta kuin heteroseksuaalisesta suuntautumisesta saatetaan kertoa korostetun hyväksytysti. Hän esittääkin, että vaikka korostetun hyväksyvä asenne ei ole pahantahtoinen, ei-heteroseksuaalisuuden saama erikoiskohtelu suhteessa heteroseksuaalisuuteen saa luonnollisen seksuaalisuuden näyttäytymään heteroseksuaalisena ja ei-heteroseksuaalisuuden pysymään tiukasti marginaalissa, vaikka kohtelu ei sinänsä tuomitse tai paheksu sitä. (Haatanen 2017, 67-69.)

Røthing (2017) esittää, että ei-heteroseksuaalisuuden hyväksyttävyyden korostaminen asettaa ei-heteroseksuaaliset ihmiset oletetun heteroseksuaalisen lukijan hyväksynnän ja suvaitsevaisuuden kohteiksi. Tämä puolestaan vahvistaa heteroseksuaalisuuden hegemonista asemaa ja toiseuttaa ei-heteroseksuaalisuutta entisestään (Røthing 2017). Seksuaalivähemmistöjen syrjimättömyyttä korostava pedagogiikka vie Svendsenin (2012) mukaan myös huomion pois heidän käyttämistään seksitavoista sen sijaan kohti seksuaalista identiteettiä. Svendsen (2012) pitääkin homoseksuaalisuutta hyvin poliittisena ja epäseksuaalisena norjalaisessa seksuaalikasvatuksessa. Opiskelijoita kannustetaan suvaitsevaisuuteen ei-heteroseksuaalisia ihmisiä kohtaan, mutta ei-heteroseksuaalisten ihmisten välisen seksin ehkäisystä ja turvallisuudesta ei opeteta juurikaan. Tällaisesta ei-heteroseksuaalisuuden hyväksyttävyyttä korostavasta opetustavasta voidaan puhua *homotoleranssina*. (Svendsen 2012.)

Jurvan (2012) analysoimissa 2000-luvun oppimateriaaleissa ei-heteroseksuaalisuudesta kerrotaan usein vain mahdollisena nuoruuden ikäkauteen liittyvänä ohimenevänä vaiheena, mutta heteroseksuaalisuuden ohimenevyydestä ei samalla tavalla puhuta. Heteroseksuaaliselta positiolta ei siis vaadita todistelua tai oikeutuksen hakemista. (Jurva 2012, 58; ks. myös Lehtonen 2015.) Myös

Lehtosen (2003, 66) haastatteluissa mainittiin ei-heteroseksuaalisuuden esittämisestä ohimenevänä. Tällaisissa puhetavoissa heteroseksuaalisuuden normaalius tulee todistelluksi (mt.).

5.2 Ehkäisyn ja seksin heteronormatiiviset lähtökohdat

Lehtosen (2003, 53-54) mukaan oppikirjoissa ei esitetä seksuaalista nautintoa, eri tyylejä tai itse seksikäyttämistä. Hänen haastatteluissaan tuli ilmi, että ehkäisy- ja seksitautivalistus keskittyi penetratiiviseen, heteroseksuaaliseen sukupuoliyhdyntään eikä huomionut erilaisia seksitekniikoita tai samaa sukupuolta olevien seksiä, vaikka esimerkiksi eritoten miesten välisessä seksissä on läsnä hiv-riskiä lisääviä tekniikoita (mt., 62). Jos muut seksitekniikat mainitaan, ne esitetään usein vaihtoehtoisina tai vähemmistöille kuuluvina (Myerson ym. 2007).

Lehtosen haastattelujen mukaan ehkäisy- ja seksitautivalistus keskittyivät pääpiirteittäin eri sukupuolta olevien seksisuhteisiin ja niihin liittyi perusoletus siitä, että ensimmäisellä kerralla ja muutenkin seksi on automaattisesti heteroseksuaalista (Lehtonen 2003, 59-60). 1990-luvulla oppikirjojen kuvitukset toisinsivat pitkälti heteronormia ja seksielämän aloittaminen tarkoitti yleensä yhdyntää, josta käsin myös ehkäisyä käsiteltiin (Malm 2017, 84). 2000-luvulla ehkäisystä kertoessaan oppikirjat noudattavat edelleen erittäin heteronormatiivista kerrontaa (mm. Haatanen 2017, 97). Ehkäisyn käytöstä muistutellaan eritoten yhdynnän kohdalla, joka nähdään heteroseksuaalisena, vaginaalisena yhdyntänä. Haatanen tutkimissa kirjoissa kehoitetaan kondomin käyttöä myös suuseksissä seksitautitartuntojen välttämiseksi, mutta kirjoissa oletuksena on aina penis suuseksin saajana, eikä niissä opeteta miten vaginaa suulla stimuloidessa voidaan suojautua. Tämä luo kuvaa suuseksistä vain penikselle suoritettavana hyväilynä. (Mt, 104.) Vaikka oppikirjoissa painotetaankin yhdynnän olevan vain yksi osa seksiä, ne eivät pysty kokonaan päästämään irti yhdyntäkeskeisyydestä. Muiden seksitekniikoiden kuvaaminen jää paljon vähemmän yksityiskohtaiseksi ja epämääräisemmäksi. (Jurva 2012, 55.) Tämä saattaa Røthingin (2017) mukaan johtua oppikirjojen lisääntymiskeskeisestä ja biologisesta diskurssista. Hedelmöittymiseen liittyviä sukuelimiä ja aktia kuvaillaan yksityiskohtaisemmin (Svendsen 2012).

Biologiseen tarinaan ihmisen lisääntymisestä kuuluu kiinteänä heteronormatiivisuus. Tavanomaisessa kuvauksessa hedelmöityksestä miehen siittiöt kuvataan aktiivisina ja naisen munasolu lähinnä siittiöiden kohteena, ja joskus sukusolut saavat oppikirjojen sivuilla jopa sukupuolen. (Lehtonen 2003, 57.) Miehin hegemonia näyttäytyy tällöin myös mikroskooppisella tasolla: vastoin nykytietämystä osissa 2000-luvun terveystieteiden kirjoissa siittiö ”penetroi” munasolun, sen sijaan että sukusolut sulautuisivat yhteen (Myerson ym. 2007).

Lehtosen (2003, 60) haastattelujen perusteella kondomin käyttöä riskejä vastaan korostettiin, mikä rakensi kuvaa seksistä paitsi kondomi- ja vaarakeskeisenä, myös yhdyntä- ja heterokeskeisenä. Myös Haatanen (2017, 97) esittää, että ehkäisystä kertoessaan 2000-luvun oppikirjoissa ehkäisymuodoista eritoten kondomia korostetaan. Tämä saa hänenkin mukaansa aikaan vaikutelman seksistä eritoten heteroseksuaalisena ja penetraatiivisena yhdyntänä (mt.). Turvaseksi tullaan näin liitettyksi kondomin käyttöön etuoikeuttaen näin seksimuodot, joissa on mukana penis. (Myerson ym. 2007).

Käsitys ”esileikistä” ja sen automaattisena jatkumona pidetystä yhdynnästä antaa ymmärtää yhdynnän olevan pääaktiviteetti, varsinaista seksiä (Myerson ym. 2007). 2000-luvun suomalaiset terveystiedon oppikirjat antavat vaikutelman yhdynnästä rakastelun huipentumana asettaen sen hierarkkiseen asemaan muiden seksitekniikoiden kanssa. Muista seksin muodoista kuin heteronormatiivisesta yhdynnästä ei kirjoissa kerrota muuta kuin sivumainintoina ja ne mainitaan usein etuliitteen kanssa (suu- tai anaaliseksi) tai mielletään vain osaksi esileikkiä. Täten ne asettuvat aina sekundaarisiksi. (Haatanen 2017, 97; 101; ks. myös Myerson ym. 2007.) Myös Jurva (2012, 54) on tehnyt havainnon, että oppimateriaaleissa seksin päätepiirteenä pidetään yhdyntää. Muista seksikäytännöistä oppikirjoissa vain vihjataan, eikä niitä aina edes nimetä tai nosteta itsenäisiksi tai sellaisinaan riittäviksi seksimuodoiksi, vaan ne ohitetaan muuna kuin yhdyntänä (mt., 56). Tämä tekee muista kuin heteroseksuaalisesta vaginapenetraatiosta poikkeavia tai epänormaaleja seksikäytäntöjä, sekä toiseuttaa ne, toteuttipa niitä sitten ei-heteroseksuaalit kuin heteroseksuaalitkin (Myerson ym. 2007).

5.3 Halun ja nautinnon sukupuolittunut esittäminen

1990-luvun oppikirjoissa tytön anatomiaa kuvatessa ei usein edes mainita fantasioinnin tai masturboinnin mahdollisuutta (Malm 2017, 77-78). Vielä 2000-luvunkaan terveystiedon oppimateriaaleissa ei juurikaan puhuta tytön halusta ja siihen usein liitetään ongelmia, kuten kiihottumiseen ja nautintoon liittyvät vaikeudet sekä seksuaalisen väkivallan uhka. Tytön halu ei näyttäydy suoraviivaisena ja muista tunteista erillisenä kuten pojan halu, vaan se on kiinteänä osana muun muassa rakkautta, luottamusta ja turvallisuuden tunnetta. (Jurva 2012, 95-96; ks. myös Yesilova 2001.)

Myös Malm (2017) on 2000-luvun oppikirjoja tutkiessaan todennut, että vaikka tyttöjenkin kerrotaan masturboivan, ei seksuaalinen halu kuitenkaan ole yhtäläistä sukupuolesta riippumatta, sillä tyttöihin liitetään ennemminkin hellyyden ja rakkauden tavoittelu kuin orgasmien, siinä missä poikiin liitetään

porno. Seksuaalinen halu liitetään vahvemmin pojista lähtöisin olevaksi; seksuaalinen halu on siis vahvasti sukupuolittunutta. Näin tytön seksuaalisuus kuvataan epäseksuaalisempana, moniselitteisempänä ja hankalampana ja pojan suoraviivaisempana ja omalakisena, melkein hallitsemattomana ja pitelemättömänäkin, jopa väkivaltaisena. (Malm 2017, 96; 112; ks. myös Yesilova 2001.) 1990-luvun seksuaalivalistusoppaita tutkineen Yesilovan (2001) mukaan naisen seksuaalisuus rakennetaan hänen persoonaansa tiiviisti kiinnittyneeksi – joksikin vain hänen omakseen – siinä missä miehen seksuaalisuus taas on erillinen, autonominen osa miehuutta. Naisen seksuaalisuus aktivoituu vain tutussa ja turvallisessa ympäristössä ja siihen liittyy myös hellyyden, rakkauden ja luottamuksen tunteita. Naiselle tunne ja halu ovat siis yhtä. Miehen seksuaalisuus ei taas vaadi tällaisia reunaehtoja vaan se pystyy aktivoitumaan lähes milloin ja missä tahansa. (Yesilova 2001.)

Seksuaaliopetuksessa nainen esitetään tyypillisesti passiivisempana ja marginaalisempana osapuolena seksissä (Lehtonen 2003, 61). Naisten seksuaalisuus määrittyykin tavanomaisesti äitiytenä ja synnyttämisenä, sekä passiivisena (mt., 56). Haatanen (2017, 104) on myös todennut, että heteronormatiivinen ja penis- sekä penetraatiokeskeinen ehkäisyvalistus vahvistaa kuvaa miehestä seksin aktiivisena toimijana ja naisesta passiivisempana. Miesten kohdalla seksuaalisuus sen sijaan määrittyy aktiivisena seksikäyttäytymisenä ja siihen liitetään herkemmin nautinto (Lehtonen 2003, 56).

Malmin (2017) 1990-luvulta eteenpäin tutkimissa oppikirjoissa kuvataan eksplisiittisestikin siittimen kovettuvan seksifantasioissa, masturboidessa tai nukkuessa, mutta klitoriksesta ei puhuta vastaavanlaisesti. Biologian kirjassa klitoriksen merkitys naisen seksuaalisuudelle mainitaan, vaikka tytön ruumiin ymmärtämistä samalla kuvataan poikaa mutkikkaammaksi. (Malm 2017, 77-78.) Klitoriksen merkitys naisen nautinnossa onkin pitkälti jätetty toissijaiseksi yhdynnästä kuvailun yhteydessä (Jurva 2012, 54-55). Vielä 2000-luvulla oppikirjat käsittelevät pääasiassa vain sellaisia seksin muotoja, jotka johtavat orgasmiin ennemminkin miehillä, marginalisoiden näin naisen nautintoa (Malm 2017, 101). Yhdynnän näkeminen seksin huipentumana tai päätepisteenä voikin olla ongelmallista myös naisen nautinnon näkökulmasta. Tällaiseen diskurssiin ei mahdu ajatus yhdynnästä, joka päättyy miehen mutta ei naisen orgasmiin, ja jossa mies tyydyttäisi naisen esimerkiksi kädellä hyväillen. (Jurva 2012, 54-55.) Norjalaisissa oppikirjoissa klitoriksen stimuloiminen saatetaankin esittää ”lisätyötä” vaativana naisen orgasmin tuottamisessa (Svendsen 2012).

Norjalaisia oppikirjoja tutkinut Røthing (2017) on esittänyt, että kertoessaan seksistä oppikirjat ovat lisääntymiskeskeisiä, minkä seurauksena hedelmöittymiseen liittyvistä sukupuolielimistä kerrotaan yksityiskohtaisemmin. Tämän seurauksena klitoris voi kadota kokonaan narratiivista (Røthing 2017). Kun lisääntymisprosessi toimii oppikirjojen taustakulissina, erogeenisistä alueista ja seksuaalisesta stimulaatiosta kuvaillaan vain yhdynnän yhteydessä, joka nähdään nautinnollisena kummallekin osapuolelle. Lisääntyminen ja nautinto samaistetaan näin toisiinsa ja yhdynnästä tulee ainoa seksitapa, jota kuvaillaan yksityiskohtaisesti ja jolla opetetaan stimuloimaan erogeenisia alueita. Tämä on erityisen ongelmallista naisen seksuaalisesta anatomiasta opettamisen kohdalla. (Svendsen 2012.)

Kandidaatintutkielmani tavoitteena on tutkia lähdekirjallisuuden kautta suomalaisen ja ylipäätään liberaalin seksuaalietiikan mukaisen seksuaalikasvatuksen heteronormatiivisuutta, sekä sitä, miten muun muassa ehkäisystä, seksistä, nautinnosta ja halusta kerrotaan. Lähdekirjallisuudesta nousi kuitenkin havaintoja heteronormatiivisuuden lisäksi nykyseksuaalikasvatuksen problemaattisesta suhtautumisesta etnisyyteen ja ”kulttuuriin”. Vaikka ne eivät varsinaisesti liity tutkimuskysymyksiini seksuaalikasvatuksen heteronormatiivisuudesta, ne liittyvät kiinteästi liberaalin seksuaalietiikan vapaan ja vastuullisen subjektin käsitteeseen ja sitä kautta koin mielekkäänä myös esittää kyseiset kirjallisuudesta esiin nousseet havainnot. Seuraavassa kappaleessa tuon esiin näitä havaintoja.

6 Seksuaalikasvatuksen muut ongelmakohdat

Liberaalin seksuaalietiikan ylimpänä ohjenuorana pidetään ”normittomuutta”, mutta ”[v]oidaan kuitenkin kysyä, mitä on seksuaalikasvattaminen, ellei tietyn moraalin ja normien opettamista” (Yesilova 2001, 192). Kun seksuaalikasvatuksen tavoitteena on, että nuori oppii totuudenmukaisen tiedon seksuaalisuudesta sekä vastuun käyttämään vapauttaan, ja seksuaalisuus muuttuu valinnan ja vapauden sekä oman persoonallisuuden rakentamisen alueeksi, on seksuaalikasvatus normittomuuteen pyrkimisestäänkin tullut luoneeksi uuden normin: vapaan ja vastuullisen seksuaalisuuden subjektin (Malm 2017, 107; 111). Yesilova (2001) on kuitenkin esittänyt, että 1990-luvun seksuaalivalistusoppaissa poikien seksuaalisuus rakennetaan heidän oman subjektiviteettinsa ulkopuolelle; joksikin pitelemättömäksi ja vietilliseksi. Näin he eivät voi koskaan olla oman seksuaalisuutensa aktiivisia subjekteja. Malm (2017, 77; ks. myös Elliott 2014) on tehnyt samantapaisen havainnon analysoimissaan oppikirjoissa: poika haluaa aina, ja tyttö toimii seksin ”portinvartijana”. Toisaalta miesten seksuaalisuudesta kertovia seksuaalilääketieteellisiä ja seksologisia tekstejä vuosilta 2000-2013 tutkinut Marika Haataja (2016) esittää, että seksologisissa

teksteissä miehille luodaan myös mahdollisuus työstää seksuaalisuuttaan monivivahteiseksi ja yksilölliseksi minätekniikoiden ja itsetutkistelun avulla. Miehestä tehdään halussaan ja nautinnossaan näin yksilöllinen, ulkopuolisen vietin sijasta (Haataja 2016). Malm (2017) myös esittää, että 2000-luvun oppikirjoissa tämä liberaalin seksuaalietiikan toinen, kykenemätön toimimaan seksuaalisena, vapaana ja vastuullisena subjektina, on etninen, ei-kantasuomalainen tyttö. Liberaalin seksuaalietiikan eetos on hänen mielestään siis alkanut korostaa oppikirjoissa erojen ja epänormaalin seksuaalisuuden sijaan yksilön valinnanvapautta ja sisäistä maailmaa, kasvua omaksi seksuaalisuuden subjektiksi. (Mt., 106-107; 110- 111.)

Pyrkimys normittomaan seksuaalikasvatukseen ja erojen korostamisen muuttuminen sisäisen kasvun vaalimiseksi on kuitenkin tehnyt huomattavan askeleen yhdenvertaisempaan seksuaalikasvatukseen ei-heteroseksuaalisuuden näkökulmasta, mutta ei-heteroseksuaalisuus jää silti hyvin marginaaliseksi poikkeukseksi muutoin kovin heteronormatiivisessa seksuaalikasvatuksen diskurssissa (Malm 2017, 105). Edelleenkin seksuaalisuus tarkoittaa oppikirjoissa useimmiten heteroseksuaalisuutta, joka määrittyy julkilausumattomana normina, siinä missä ei-heteroseksuaalisuus esitellään silti edelleen useimmiten sille erillisissä osioissa tai vähemmistöjä käsittelevissä luvuissa (mt., 111; ks. myös mm. Lehtonen 2003; Jurva 2012; Haatanen 2017; Røthing 2017). Sukupuoliero ja heteronormatiivisuus eivät liberaalin seksuaalietiikan hegemonian ja ”normittomuuteen” pyrkivän seksuaalikasvatuksen myötäkään ole kokonaan kadonneet oppikirjoista (Malm 2017, 111). Lisäksi normin asettuessa autonomiseen ja vastuulliseen seksuaaliseen subjektin, toisena voi näyttäytyä myös toisaalta poikien villi ja pitelemätön seksuaalisuus (Yesilova 2001; Malm 2017, 77; 112; myös Elliott 2014), toisaalta toimijuudeltaan evätty, olosuhteidensa uhri ”afrikkalainen tyttö” (Malm 2017, 106). Elliott (2014) onkin todennut, että vastuulliseen seksuaaliseen toimijaan rakennetaan väistämättäkin sukupuolittuneita, rodullistuneita ja heteronormatiivisia merkityksiä.

Lisäksi oman seksuaalisen subjektiviteettinsa saavuttamaton ”afrikkalainen tyttö” rajataan myös kielellisesti ”meidän” ulkopuolelle, tehden hänet näin toiseksi (Malm 2017, 106). Myös Myerson kollegoineen (2007) havaitsivat tutkimissaan yhdysvaltalaisissa terveyskirjoissa ei-valkoisten ihmisten esittämisen toisina sekä kirjojen oletetun lukijan olevan aina valkoinen, ja samantyyliiseen tulokseen on päätenyt myös Veronika Honkasalo (2013). Suomalaisia, vuosina 2012-2013 käytössä olleita yläkoulun ja lukion terveystiedon oppikirjoja ja niiden seksuaalikasvatuksen kulttuurikuvaa tutkineen Honkasalon (2013) mukaan kirjojen oletettu lukija on aina kantasuomalainen. Lisäksi kirjoissa kulttuuri samaistetaan ennen kaikkea ei-suomalaisiin toisiin ja muuhun kuin suomalaisiksi katsottuun kulttuuriin, ja suomalaisuus ja suomalainen seksuaalisuus esitetään kirjoissa edistyneeksi

ja vapaaksi, jota vastaan taas edistymättömiä ja negatiivisia suhtautumisia seksuaalisuuteen konstrastoidaan ”muihin kulttuureihin” ja eritoten ”muslimikulttuureihin” (Honsakalo 2013, 19). Näin terveystiedon oppikirjojen ainoana ongelmakohtana ei siis liene pelkästään heteronormatiivisuus ja ei-heteroseksuaalisuuden esittäminen, vaan vaikuttaisi siltä, että nykyään myös ei-kantasuomalaisuus esitetään oppikirjoissa hyvinkin problemaattisesti. Kuten Elliott (2014) toteaa, vain tietyn tyyppisille rodullistetuille, sukupuolitetuille ja seksualisoiduille subjekteille annetaan legitimeetti uusliberaalissa 2000-luvun monikulttuurisuudessa.

7 Johtopäätökset

Liberaalin seksuaalietiikan diskurssiin kuuluu kiinteänä ajatus seksuaaliterveyden edistämisestä. Aiemman sosiaalisen kontrollin korvanneet liberaalin seksuaalietiikan periaatteet pyrkivät kasvattamaan nuoresta siis oman seksuaalisuutensa vapaan mutta vastuullisen subjektin, joka harjoittaa omaa seksuaalisuuttaan vapaasti toiveidensa ja halujensa pohjalta, mutta vastuullisena omasta ja muiden terveydestä. Näin pyritään ennaltaehkäisemään ei-toivotut raskaudet ja sukupuolitaudit. (mm. Helén & Yesilova 2006; Yesilova 2001.) Väestö siis hallitsemalla ja hillitsemällä itse itseään asettuu kansalliseen päämäärään hyvästä hallinnanalaisesta (Miller & Rose 2010, 293). Elliott (2014) kutsuu tätä vastuulliseksi seksuaaliseksi toimijaksi.

Kun seksuaalikasvatusta tehdään enimmäkseen biologisista ja terveydellisistä lähtökohdista käsin, keskittyy se puberteetin biologisiin puoliin, ihmisen lisääntymiseen sekä sukupuolitautilien leviämiseen. Opetus lähestyy aiheita heteroseksuaalisuudesta käsin, jolloin heteroseksuaalisuus ja lisääntymisen mahdollistava seksi muodostuvat näin ”normaaliksi” ja ”oikea” seksi tulee määritellyksi heteroseksuaalisena vaginayhdyntänä. (Abbott ym. 2015.) Kun aihetta käsitellään biologisella tasolla, jätetään myös huomiotta sosiaaliset ja psyykkiset tekijät ja kun siinä keskitytään ”normaaliin” ihmisen lisääntymiseen, ei siinä tyypillisesti huomioida lisääntymiseen tähtäämätöntä seksiä ja yleensäkin moninaisia seksitekniikoita, vaihtoehtoisia lisääntymismenetelmiä, lapsettomuutta eikä erilaisia seksuaalisuuksia (Lehtonen 2003, 56-57). Lisääntymistä ja hedelmöittymiseen liittyviä ruumiinosia korostava seksuaalikasvatus ei myöskään huomioi naisen anatomiaa tai nautintoa (mm. Røthing 2017; Svendsen 2012). Biologisessa diskurssissa seksuaalinen suuntautuminen ja sukupuoleen liittyvä moninaisuus eivät myöskään tavallisesti tule esiin murrosiän muutoksia tai intiimielämää käsiteltäessä. Ennemminkin korostuu lähtökohta, jossa erot on häivytetty ja vain heteroseksuaalisuus on itsestään selvä lähtökohta. (Lehtonen 2003, 57-58.) Voidaan myös kyseenalaistaa se, onko terveystiedon yhteydessä annetulla seksuaaliopetuksella paras käsitys muun muassa seksuaalisuuden yhteiskunnallisista, historiallisista ja kulttuurisista näkökannoista

taikka seksuaalisista nautinnoista, tunteista ja vuorovaikutuksesta (Lehtonen 2015, 110-111).

Ei-heteroseksuaalisuutta kuvataan usein 2000-luvun seksuaalikasvatusmateriaaleissa myös oletetun heteroseksuaalisen lukijan hyväksyntää tarvitsevana, jolloin se asetetaan toissijaiseksi heteroseksuaalisuuteen nähden (mm. Rothing 2017). Tämä voi johtaa Røthingin (mt.) mukaan siihen, että nuoria kasvatetaan pikemminkin suvaitsemaan ja hyväksymään erilaisuutta (ei-heteroseksuaalisuutta), kuin kriittisesti arvioimaan yhteiskunnan eriarvoistavia ja toiseuttavia prosesseja ja rakenteita. Tämä asettaa ei-heteroseksuaalisuuden oletetun heteroseksuaalisen nuoren hyväksyntää ja suvaitsevuuutta tarvitsevaksi, ja sinänsä tuottaa ja ylläpitää ei-heteroseksuaalisuuden toiseuttamista (Rothing 2017). Ei-heteroseksuaalisuudesta opettaminen myös pelkän seksuaali- ja identiteettipolitiikan sekä suvaitsevouden kautta ei huomioi saman sukupuolen välistä seksiä tai ehkäisyoppia ja tulee näin epäseksualisoineensa ei-heteroseksuaalisuuden (Svendsen 2012). Vastarinnan ei kuulukaan vain tyytyä suvaituksi tulemiseen, vaan heidän tulee haastaa heteronormatiiviset instituutiot ja merkitykset. Heteronormatiivisessa syrjivyydessä ei siis ole ainoastaan kyse suvaitsevaisuuden puutteesta, vaan heteroseksuaalisuuden laajemmasta normalisoinnista. (Warner 1991.)

Haatanen (2017, 106) esittää pro gradu -tutkielmassaan, että muun kuin vaginaalisen, heteroseksuaalisen yhdyntän kuvailu seksuaalikasvatuksen ehkäisyopissa saattaa johtua yhteiskunnassa vallitsevasta normatiivisesta käsityksestä heteroseksuaalisuudesta. *Normatiivisella heteroseksuaalisuudella* tarkoitetaan yhteiskunnassa normatiivisina ja tavoiteltavina katsottuja tapoja olla hetero ja se linkittyy tiiviisti myös säädylliseksi katsottuun seksuaaliseen käyttäytymiseen (Schutte 1997). Normatiivisella heteroseksuaalisuudella tarkoitetaan niitä normeja, joita heteroseksuaalisille käytännöille luodaan. Toisista heteroseksuaalisuuden esityksistä tehdään näin toivottavampia ja normaalimpia kuin toisista. Esimerkiksi iäkkään naisen ja nuoren miehen välistä seksiä, kaupallista seksiä, suuseksiä, sadomasokismia ja lisääntymisestä kieltäytymistä voidaan pitää ei-haluttavina ja heteroseksuaalisuuden sisäisten normien vastaisina. (Salonen 2005, 51.) Normatiivisen heteroseksuaalisuuden juuret piilevät aina lääketieteessä asti. Miesten seksuaalisuuden hallintaa tutkineen Haatajan (2016) mukaan seksuaalilääketiede on perinteisesti lähestynyt seksuaalisuutta normatiivisten heteroseksikäytäntöjen pohjalta, mikä on ohjannut näkemään ”normaalin” seksuaalisuuden heteroseksuaalisuuden kautta. Se on mahdollistanut seksuaalisuuden tarkastelun tilastollisesti: nyt voidaan mitata yhdyntöjen määrää ja keskiuertoista seksielämää. Näin seksuaalilääketiede on tuonut seksuaalisuuden hallinnan piiriin ja muodostunut osaksi normalisoivaa valtaa. (Haataja 2016.)

Tarkastelemieni tutkimusten valossa esitän, että vaikka ”normittomuuteen” pyrkivä, liberaalin seksuaalietiikan mukainen terveyttä edistävä seksuaalikasvatus on osittain onnistunut poistamaan normeja ja erontekoja ja kääntämään seksuaalisuuden kysymyksen sen sijaan sisäiseksi prosessiksi, lähestyy se aihetta edelleen varsin heteronormatiivisesti ja normatiivisen heteroseksuaalisuuden kautta. *Ensinnäkin* tämä voidaan huomata seksuaalikasvatuksellisten asiakokonaisuuksien käsittelystä, jossa heteroseksuaalisuus näyttäytyy teemoja läpileikkaavana, usein julkilausumattomana normina. Esimerkiksi oppikirjoissa nuorten sukupuolielämää – kuten seurustelua, tunteita ja seksiä/ehkäisyä – käsittelevät kappaleet lähestyvät teemoja hetero-olettamuksesta käsin (ks. mm. Lehtonen 2003; Jurva 2012; Malm 2017; Haatanen 2017; Røthing 2017; Myerson ym. 2007), ja heterous on läsnä myös kirjojen kuvituksissa (ks. mm. Malm 2017; Lehtonen 2015; Røthing 2017). Ei-heteroseksuaalisuus ei samalla tapaa esiinny läpi opetuksen, vaan se käsitellään usein edelleen vähemmistöjä käsittelevissä osioissa. (ks. mm. Lehtonen 2003; Jurva 2012; Malm 2017; Haatanen 2017; Røthing 2017). Lisäksi ei-heteroseksuaalisuus esitetään usein myös oletetun heteroseksuaalisen yleisön hyväksyntää tarvitsevana, jolloin se tulee myös marginalisoiduksi (ks. mm. Malm 2017; Haatanen 2017; Røthing 2017). *Toiseksi* heteronormatiivisuus tulee ilmi ehkäisyvalistuksessa, joka lähestyy aihetta lähinnä heteroseksuaalisesta, penetratiivisesta vaginayhdyntästä käsin. Ehkäisystä ja seksistä puhuttaessa toisenlaiset seksinharrastamistekniikat mainitaan vain sivulauseissa eikä niiltä suojautumiselta juuri opeteta. (Ks. mm. Lehtonen 2003; Jurva 2012; Malm 2017; Haatanen 2017; Myerson ym. 2007; Svendsen 2012.)

Malm (2017, 108; 112) on oppikirja-analyysissään esittänyt, että lähes kaikki hänen tutkimansa kirjat lähestyvät seksuaalisuuden aihetta olettamuksesta kahdesta sukupuolesta, joiden välinen seksuaalinen halu herää murrosiässä. Halu herää kuitenkin eri lailla: pojilla se on kyltymätöntä ja persoonan ulkopuolista, tytöillä taas pidättyväistä ja sisäisesti minuuteen liittyvää (myös Yesilova 2001). Lisäksi seksuaalikasvatuksen aineistoissa seksi esitetään jatkuvasti heteroseksuaalisena vaginayhdyntänä, mikä toisaalta ei jätä sijaa ei-heteroseksuaalisille esityksille seksistä, ja toisaalta taas esittää kuvan naisen anatomiasta ja nautinnosta hyvin yksipuolisena. Halu ja nautinto esiintyvät näin seksuaalikasvatuksessa hyvin sukupuolittuneina. (Ks. mm. Jurva 2012; Haatanen 2017; Svendsen 2012; Myerson ym. 2007.)

Esitän siis, että liberaalin seksuaalietiikan mukainen terveyttä edistävä seksuaalikasvatus ”normittomuuteen” pyrkimisestään huolimatta tulee näin opettaneeksi seksuaalisuudesta ja ehkäisystä heteronormatiivisesta ja normatiivisesta heteroseksuaalisuudesta – naisen ja miehen välisestä vaginan peniksellä penetroimisesta – käsin. Muut seksinharrastamistekniikat jäävät täten

huomiotta. Se ei johdu siitä, että seksuaalikasvatus olisi välttämättä homofobista – heteronormatiivisuus on vain upottautunut syvälle lukuisiin vallitseviin instituutioihin ja järjestelmiin (Warner 1991). Lisäksi biologislähtöinen ja lisääntymiseen keskittyvä ehkäisyoppi tulee lähes automaattisesti syrjäyttäneeksi puheestaan muut kuin lisääntymisen mahdollistavat seksiteknikat (mm. Abbott ym. 2015, Lehtonen 2003 56-58), vaikkakin myös heteroseksuaalisuudelle ja heteroseksille asetetaan omat norminsa, jotka voidaan myös nähdä säädyllisempänä kuin toiset seksiteknikat, mikä voisi myös selittää muiden seksimuotojen poissaolon (Haatanen 2017, 106; ks. myös Salonen 2005, 51; Schutte 1997). Jopa seksuaalilääketiede antaa legitimaationsa normatiivisille heteroseksiteknikoille, sillä tutkiessaan seksiä ja hoitaessaan siihen liittyviä vaikeuksia se lähestyy aihetta yleensä vaginaalisesta yhdynnästä ja sen mahdollistamisesta käsin (Haataja 2016).

Heteronormatiivinen seksuaalikasvatus ei auta ei-heteroseksuaalisten nuorten tietotarpeita, eikä välttämättä edistä heidän seksuaaliterveytensä vastoin liberaalin seksuaalietiikan terveyden edistämisen tavoitetta. Opetus voidaan nähdä riittämättömänä myös heteroseksuaalien seksuaaliterveyden näkökulmasta (Myerson ym. 2007): esimerkiksi kohdunkaulan syöpä sekä pään ja kaulan alueen syövät ovat yleistyneet alle 40-vuotiailla papilloomaviruksen ja muuttuneiden seksitapojen takia (Kallionpää 2017). Biologia- ja lisääntymislähtöinen nykyseksuaalikasvatus ei myöskään huomioi naisen halua ja nautintoa tavalla, joka olisi suotuisaa ja mielekästä, ottaen huomioon klitoriksen merkityksen naisen nautinnolle (ks. mm. Haatanen 2017; Jurva 2012; Myerson ym. 2007; Svendsen 2012).

Svendsen (2012) esittää, että seksuaalikasvatus, joka keskittyy ei-heteroseksuaalien hyväksyttävyyden korostamiseen sekä identiteetti- ja seksuaalipoliittikkaan, on tuottanut seksuaalisuudesta tietoa, joka on ylläpitänyt heteronormatiivista järjestystä. Keskittymällä seksitapoihin ja nautintoon seksuaalisuudesta tehtävä tiedonmuodostus voisi muuttua inkluusivempaan suuntaan (Svendsen 2012). Vastarinnan tehtävänä ei olekaan marginalisoidun ryhmän hyväksyttävyyden ja suvaitsevaisuuden korostaminen, vaan laajempi heteronormatiivisten rakenteiden purkaminen (Warner 1991). Näin antamalla seksuaalikasvatusta ja tuottamalla siihen materiaaleja, joissa eri seksitavat on esitettyinä, voitaisiin tehokkaammin purkaa heteronormatiivisuutta, kuin homotoleranssin opettamisella.

Viimeisimmät perusopetusta koskevat opetussuunnitelman perusteet opetushallitus hyväksyi vuonna 2014 (Opetushallitus 2018a), ja lukio-opetuksen puolesta viimeisimmät opetussuunnitelman perusteet opetushallitus hyväksyi vuonna 2015 (Opetushallitus 2018b). Mielenkiintoista olisikin tutkia aivan uusimpien opetussuunnitelman perusteiden mukaista seksuaalikasvatusta joko

esimerkiksi terveystiedon uusimpien oppikirjojen muodossa tai oppilashaastatteluilla. Oppikirjojen tutkimisessa on kuitenkin se heikkous, ettei niitä tutkimilla voi saada selville, mitä todellisuudessa opettajat ovat oppitunneilla puhuneet (mm. Malm 2017, 9; Honkasalo 2013). Lisäksi joidenkin 2000-luvun seksuaalikasvatusta tarkastelevien tutkimusten (mm. Myerson ym. 2007; Honkasalo 2013; Malm 2017) mukaan etnisyys esitetään oppimateriaaleissa hyvinkin problemaattisesti ja toiseutetusti. Siksi olisikin erityisen mielenkiintoista tutkia etnisyyden esittämistä nykyseksuaalikasvatuksessa.

8 Lähteet

- Abbott, Keeley, Sonja Ellis, ja Rachel Abbott. 2015. ”’We Don’t Get Into All That’: An Analysis of How Teachers Uphold Heteronormative Sex and Relationship Education”. *Journal of Homosexuality* 62(12): 1638–59.
- Elliott, Sinikka. 2014. ”’Who’s to Blame?’ Constructing the Responsible Sexual Agent in Neoliberal Sex Education”. *Sexuality Research and Social Policy* 11(3): 211–24.
- Foucault, Michel. 2010 [1979]. *Seksuaalisuuden historia : tiedontahto, nautintojen käyttö, huoli itsestä*. 2., uud. laitos. Gaudeamus Helsinki University Press.
- Haataja, Marika. 2016. ”Miesten seksuaalisen nautinnon hallinta”. *Sosiologia* 53(3): 292-309. <http://www.doria.fi/handle/10024/143073> (19. maaliskuuta 2018).
- Haatanen, Mariia. 2017. ”Seksuaalisuus, sukupuoli ja ehkäisy seksuaalikasvatuksessa : yläkoulun terveystieto ja ei-heteroseksuaaliset nuoret”. Pro gradu -tutkielma. Tampereen yliopisto, Tampere. <http://tampub.uta.fi/handle/10024/100714> (29. maaliskuuta 2018).
- Helén, Ilpo. 2010. Hyvinvointi, vapaus ja elämän politiikka: Foucault’lainen hallinnan analytiikka. Teoksessa Kaisto, Jani & Miikka Pyykkönen (toim.). *Hallintavalta : sosiaalisen, politiikan ja talouden kysymyksiä*. Gaudeamus, Helsinki.
- Helén, Ilpo & Yesilova, Katja. 2006. ”Shepherding Desire: Sexual Health Promotion in Finland from the 1940s to the 1990s”. *Acta Sociologica* 49(3): 257–72.
- Honkasalo, Veronika. 2013. ”Se suuri ero : kulttuuri ja seksuaalisuus terveystiedon oppikirjoissa”. Nuorisotutkimus 1/2013, Helsinki, 6-22. <http://www.doria.fi/handle/10024/142616> (11. toukokuuta 2018)
- Irvine, Janice M. 2003. ”’The Sociologist as Voyeur’: Social Theory and Sexuality Research, 1910–1978”. *Qualitative Sociology* 26(4): 429–56.
- Jurva, Raisa. 2012. ”Heteroseksuaalisuus terveystiedon oppimateriaaleissa tyttönäkökulmasta tarkasteltuna”. Pro gradu -tutkielma. Tampereen yliopisto, Tampere. <http://tampub.uta.fi/handle/10024/83511> (29. maaliskuuta 2018).
- Kaisto, Jani & Pyykkönen, Miikka. 2010. Johdanto. Teoksessa Kaisto, Jani & Pyykkönen, Miikka (toim.). *Hallintavalta : sosiaalisen, politiikan ja talouden kysymyksiä*. Gaudeamus, Helsinki.
- Kallionpää, Katri. 2017. ”Uudet seksitavat lisäävät rajusti nielusyöpien määrää – tutkija ehdottaa HPV-rokotusohjelman laajentamista poikiin”. *Helsingin Sanomat*. <https://www.hs.fi/hyvinvointi/art-2000005042202.html?share=25d1ec4a8f660f37ea7b50c4828e465b> (19. maaliskuuta 2018).
- Kontula, Osmo & Meriläinen, Henna. 2007. *Koulun seksuaalikasvatus 2000-luvun Suomessa*. Katsauksia E 26/2007. Helsinki: Väestöliitto, väestöntutkimuslaitos.
- Kosunen, Elise. 2006. *Seksuaaliterveyden edistäminen Suomessa : Muistio seksuaali- ja lisääntymisterveyden edistämisen toimintaohjelmaa laativaa työryhmää varten*. Helsinki:

- Stakes: Työpapereita 5/2006. <http://www.julkari.fi/handle/10024/76138> (26. tammikuuta 2018).
- Lehtonen, Jukka. 2003. *Seksuaalisuus ja sukupuoli koulussa : näkökulmana heteronormatiivisuus ja ei-heteroseksuaalisten nuorten kertomukset*. Helsinki: Yliopistopaino, Nuorisotutkimusverkosto.
- Lehtonen, Jukka. 2015. Sukupuolen ja seksuaalisuuden moninaisuus osana laaja-alaista seksuaalikasvatusta ja heteronormatiivisuuden purkamista. Teoksessa Bildjuschkin, Katriina. *Seksuaalikasvatuksen tueksi*. THL: Työpaperi 35/2015, 104-115.
- Malm, Karla. 2017. ”Normaalin muuttuvat rajat. Seksuaalikasvatus peruskoulun oppikirjoissa vuonna 1972–2013.” Pro gradu -tutkielma. Helsingin yliopisto, Helsinki.
- Miller, Peter & Rose, Nikolas. 2010. *Miten meitä hallitaan*. Tampere: Vastapaino.
- Myerson, Marilyn; Crawley, Sara L.; Anstey, Erica Hesch; Kessler, Justine & Okopny, Cara. 2007. ”Who’s Zoomin’ Who? A Feminist, Queer Content Analysis of “Interdisciplinary” Human Sexuality Textbooks”. *Hypatia* 22(1): 92–113.
- ”Opetushallitus 2018a- Perusopetus”.
http://www.oph.fi/saadokset_ja_ohjeet/opetussuunnitelmien_ja_tutkintojen_perusteet/perusopetus (3. huhtikuuta 2018).
- ”Opetushallitus 2018b- Lukiokoulutus”.
http://www.oph.fi/saadokset_ja_ohjeet/opetussuunnitelmien_ja_tutkintojen_perusteet/lukiokoulutus (3. huhtikuuta 2018).
- Røthing, Åse. 2017. ”Sexual orientation in Norwegian science textbooks: Heteronormativity and selective inclusion in textbooks and teaching”. *Teaching and Teacher Education* 67: 143–51.
- Saari, Antti. 2010. *Hallinnan tutkimusta suomeksi*. *Kasvatus & Aika* 4 (3), 97-113.
- Salonen, Marko. 2005. *Hiljainen heteroseksuaalisuus? Nuoret, suojaikäraja ja itsemäärääminen*. Akateeminen väitöskirja. Tampere University Press, Tampere.
<http://tampub.uta.fi/handle/10024/67488> (11. toukokuuta 2018).
- Schutte, Ofelia. 1997. ”A Critique of Normative Heterosexuality: Identity, Embodiment, and Sexual Difference in Beauvoir and Irigaray”. *Hypatia* 12(1): 40–62.
- Svendsen, Stine H. Bang. 2012. ”Elusive sex acts: pleasure and politics in Norwegian sex education”. *Sex Education* 12(4): 397–410.
- Terveysten ja hyvinvoinnin laitos. 2017. Seksuaalikasvatus [viitattu 8.3.2018]. Saatavissa: http://thl.fi/fi/web/lapset-nuoret-ja-perheet/tyon_tueksi/seksuaalikasvatus
- Warner, Michael. 1991. ”Introduction: Fear of a Queer Planet”. *Social Text* (29): 3–17.
- World Health Organization. 2018. Defining sexual health [viitattu 8.3.2019]. Saatavissa: http://www.who.int/reproductivehealth/topics/sexual_health/sh_definitions/en/

Yesilova, Katja. 2001. ”Sukupuolittunut seksuaalikasvatus”. *Sosiologia* 38(3): 192-204.
<http://www.doria.fi/handle/10024/21250>